

Lorestan University

The Internal Factors Behind the Rise, Decline, and Transformation of Leftist Discourse in Iran (1941–1953): A Study of the Tudeh Party

Mohammad Javad Maleki¹ , Ali Akbar Amini² and Yaser Kahrizadeh³

1. Department of Political Science, Zah.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran. Email: m.maleki3058@iau.ac.ir

2. Corresponding Author, Department of Political Science, C.T.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: aliamini@iau.ac.ir

3. Department of Political Science, Zah.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran. Email: yaser.kahrazeh@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 24 August 2025

Received in revised form 24

October 2025

Accepted 02 December 2025

Available online 22 December

2025

Keywords:

Leftist Discourse,
Tudeh Party of Iran,
Internal Factors,
Discourse Analysis

ABSTRACT

Objective: This study examines the internal causes and factors that shaped the rise, decline, and transformation of leftist discourse in Iran between 1941 and 1953 a period during which the Tudeh Party emerged and operated as the principal representative of this political current.

Method: The study employs a qualitative, historical analytical approach, using process tracing to explain the causal relationships among variables. The research population consists of primary and secondary sources related to the leftist discourse in Iran during 1941–1953, selected through purposive and criterion-based sampling. Data were collected from press archives, libraries, governmental documents, and the memoirs of political leaders, and were analyzed using the method of historical discourse analysis.

Results: The results indicate that the rise, fluctuation, and transformation of leftist discourse in Iran were driven primarily by a set of internal factors rather than being solely influenced by external variables. The utilization of the political openness following the fall of Reza Shah, early organizational cohesion, the role of intellectuals, and the party's penetration into labor unions were among the major drivers of its ascent. Conversely, ideological and strategic dependence on the Soviet Union, internal conflicts and factional splits, the inability to fully localize Marxist ideology, and structural incompatibility with Iran's cultural and religious context constituted the main factors leading to the discourse's decline and eventual failure.

Conclusion: The combination of these factors prevented leftist discourse despite its considerable influence during the 1940s from attaining a hegemonic and stable position within Iran's political structure, ultimately leaving it weakened and constrained by the early 1950s.

Cite this article: Maleki, M. J., Amini, A. A. & Kahrizadeh, Y. (2026). The Internal Factors Behind the Rise, Decline, and Transformation of Leftist Discourse in Iran (1941–1953): A Study of the Tudeh Party. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (8), 1-24. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2083933.1644>

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2083933.1644>

Publisher: Lorestan University.

Introduction

Leftist discourse in Iran, rooted in critiques of capitalism and social inequality, reached its peak between 1941 and 1953, coinciding with the fall of Reza Shah and the subsequent period of political openness. Despite its strong connection to Marxist and socialist ideologies, this discourse became partially localized as it interacted with Iran's specific conditions, including its multiethnic composition and the migration of workers to the Caucasus. Scholars such as Ahmadi Hajikelayeh describe this current as a continuation of the radical opposition that emerged in the early 1900s, which, during the period in question, evolved into a political force under the influence of the Tudeh Party.

During this era, leftist discourse focused on labor issues, critiques of authoritarianism, and proposals for economic reforms in response to the post World War II crisis. Analyzing this discourse requires drawing on three theoretical approaches: historical Marxism to understand the relationship between social forces and economic political structures; organizational party theory to explain internal conflicts and Soviet-oriented dependencies; and political discourse analysis to examine how the party's ideology, rhetoric, and symbols influenced various social classes and encountered cultural barriers.

Transformations within this discourse indicate that the Tudeh Party shifted from emphasizing class revolution toward supporting democratic reforms; however, these adjustments did not align with Iran's cultural and religious context. Examples such as the limited influence of leftist discourse in the artistic sphere show that, despite early appeal, it failed to achieve cultural hegemony. Therefore, a combination of internal, organizational, theoretical, and cultural factors shaped the trajectory of leftist discourse during this period a trajectory that the present study examines through a historical analytical approach.

Method

The study employs a qualitative, historical analytical approach, using process tracing to explain the causal relationships among variables. The research population consists of primary and secondary sources related to the leftist discourse in Iran during 1941–1953, selected through purposive and criterion-based sampling. Data were collected from press archives, libraries, governmental documents, and the memoirs of political leaders, and were analyzed using the method of historical discourse analysis.

Results

The results indicate that the rise, fluctuation, and transformation of leftist discourse in Iran were driven primarily by a set of internal factors rather than being solely influenced by external variables. The utilization of the political openness following the fall of Reza Shah, early organizational cohesion, the role of intellectuals, and the party's penetration into labor unions were among the major drivers of its ascent. Conversely, ideological and strategic dependence on the Soviet Union, internal conflicts and factional splits, the

inability to fully localize Marxist ideology, and structural incompatibility with Iran's cultural and religious context constituted the main factors leading to the discourse's decline and eventual failure.

Conclusion

The analysis of leftist discourse in Iran between 1941 and 1953 shows that its rise and decline were driven primarily by internal factors. Although the country's multiethnic social structure, the presence of working-class and peasant groups, the political openness following Reza Shah's fall, and the activities of intellectuals created favorable conditions for the growth of the Tudeh Party, internal weaknesses including ideological dependence on the Soviet Union, organizational conflicts, the inability to engage religious and traditional groups, and the cultural incompatibility of Marxism significantly reduced its influence. Crises such as the Azerbaijan affair and tensions with the Oil Nationalization Movement further revealed the party's strategic limitations and ultimately contributed to its isolation. The coup of 19 August 1953 demonstrated that without organizational cohesion and strategic autonomy, leftist discourse was unable to withstand internal and external pressures. This study concludes that the evolution of leftist discourse resulted from the complex interplay between Iran's social and cultural structures and the party's organizational and strategic constraints, and recommends further comparative and archival research to illuminate the overlooked dimensions of this period.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

عوامل درونی صعود، افول و تحول گفتمان چپ در ایران (۱۳۲۰-۱۳۳۲): مطالعه‌ای بر حزب توده

محمد جواد ملکی^۱، علی اکبر امینی^۲ ✉، یاسر کهرآزه^۳

۱. گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. رایانامه: m.maleki3058@iau.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: aliamini@iau.ac.ir
۳. گروه علوم سیاسی، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران. رایانامه: yaser.kahraze@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: این پژوهش به بررسی علل و عوامل درونی مؤثر بر صعود، افول و تحول گفتمان چپ در ایران طی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ می‌پردازد؛ دوره‌ای که در آن حزب توده به عنوان مهم‌ترین نماینده این جریان شکل گرفته و نقش‌آفرینی کرده است.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۱ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱	روش پژوهش: این مطالعه ماهیتی کیفی و تاریخی-تحلیلی دارد و برای تبیین روابط علی میان متغیرها از تکنیک تحلیل فرآیند استفاده شده است. جامعه آماری شامل منابع دست‌اول و دوم مرتبط با گفتمان چپ در فاصله ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ است که به صورت هدفمند و براساس معیارهای از پیش تعیین شده انتخاب شده‌اند. داده‌ها از آرشیوهای مطبوعاتی، کتابخانه‌ها، اسناد دولتی و خاطرات رهبران گردآوری و با روش تحلیل گفتمانی تاریخی پردازش شده‌اند.
کلیدواژه‌ها: گفتمان چپ، حزب توده ایران، عوامل درونی، تحلیل گفتمانی	یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد فراز و فرود و نیز تحول گفتمان چپ در ایران بیشتر ناشی از مجموعه‌ای عوامل درونی بوده است تا صرفاً متأثر از عوامل بیرونی. بهره‌گیری از فضای باز سیاسی پس از سقوط رضاشاه، انسجام اولیه تشکیلاتی، نقش روشنفکران و نفوذ در تشکلهای کارگری از مهم‌ترین عوامل صعود این گفتمان بوده‌اند. در مقابل، وابستگی ایدئولوژیک و راهبردی به شوروی، اختلافات و انشعابات درونی، ناتوانی در بومی‌سازی کامل ایدئولوژی مارکسیستی و ناسازگاری ساختاری با فرهنگ و دین جامعه ایران، از عوامل اصلی افول و ناکامی آن محسوب می‌شوند.
	نتیجه‌گیری: ترکیب این عوامل موجب شد که گفتمان چپ، با وجود تأثیرگذاری قابل توجه در دهه ۱۳۲۰، نتواند به موقعیتی هژمونیک و پایدار در ساختار سیاسی ایران دست یابد و در نهایت در دهه ۱۳۳۰ با ضعف و محدودیت‌های جدی مواجه شود.

استناد: محمد جواد، ملکی؛ امینی، علی اکبر و کهرآزه، یاسر. (۱۴۰۴). عوامل درونی صعود، افول و تحول گفتمان چپ در ایران (۱۳۲۰-۱۳۳۲): مطالعه‌ای بر حزب توده. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۸) ۴، ۲۴-۱. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2083933.1644>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2083933.1644>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

گفتمان چپ به عنوان یکی از جریان های فکری و سیاسی برجسته در تاریخ معاصر، ریشه در نقد ساختارهای سرمایه داری و نابرابری های اجتماعی دارد. این مفهوم که اغلب با ایدئولوژی های سوسیالیستی و مارکسیستی پیوند خورده است، بر پایه ایده هایی مانند برابری طبقاتی، مبارزه با استثمار و تحول اجتماعی بنا شده است. در زمینه ایران، گفتمان چپ در فاصله سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲، دوره ای که با اشغال متفقین و سقوط رضاشاه همراه بود، به اوج رسید و ویژگی هایی همچون وابستگی به ایدئولوژی های خارجی، تمرکز بر مسائل کارگری و نقد استبداد داخلی را بروز داد. احمدی حاجیکلاهی در بررسی جریان شناسی چپ در ایران، این گفتمان را به عنوان اپوزیسیونی رادیکال توصیف می کند که از دهه ۱۲۸۰ شمسی آغاز شد و در دوره مورد نظر، تحت تأثیر حزب توده ایران، به یک نیروی سیاسی تبدیل گردید (احمدی حاجیکلاهی، ۱۳۸۷: ۶۶). وی تأکید دارد که گفتمان چپ در ایران نه تنها یک ایدئولوژی وارداتی بود، بلکه با شرایط محلی مانند چندقومیتی جامعه ایران و مهاجرت کارگران به قفقاز آمیخته شد و ویژگی های بومی یافت. گفتمان چپ بر تغییر بنیادی ساختارهای اجتماعی تأکید دارد و فرهنگ را ابزاری برای حفظ یا چالش قدرت می بیند. در این دوره با تمرکز بر مسائل اقتصادی، مانند اصلاحات ارضی و حقوق کارگران، این گفتمان به بحران های پس از جنگ جهانی دوم پاسخ داد. تاجداری و سرایی نیز این گفتمان را ترکیبی از عناصر داخلی و خارجی می دانند که با نقد استبداد قاجار آمیخته شد (تاجداری و سرایی، ۱۳۸۹: ۸). تحلیل گفتمان چپ در این دوره نیازمند ترکیب نظریه های مارکسیستی- تاریخی، تحلیل سازمانی احزاب و نظریه های گفتمان سیاسی است:

نظریه مارکسیستی تاریخی ۱

این نظریه امکان تحلیل روابط بین نیروهای اجتماعی و ساختار اقتصادی- سیاسی را فراهم می کند. در مورد حزب توده، می توان بررسی کرد که چرا گفتمان مارکسیستی با واقعیت های اقتصادی و اجتماعی ایران، به ویژه مسأله دهقانان و طبقات شهری، همخوانی نداشت (Randjbar-Daemi, 2020).

نظریه سازمانی احزاب ۲

به بررسی ساختار داخلی حزب، فرایند تصمیم گیری، و تنش های درونی می پردازد. این نظریه کمک می کند تا تحلیل شود که چرا اختلافات سازمانی و وابستگی به الگوهای شوروی باعث افول حزب شد (Ghavami, 2014).

تحلیل گفتمان سیاسی ۳

با استفاده از این رویکرد می توان بررسی کرد که چگونه ایدئولوژی حزب، ابزارهای زبانی و نمادهای سیاسی آن، تأثیر بر طبقات مختلف جامعه گذاشت و چه موانعی برای فراگیری گفتمان چپ در ایران وجود داشت (Moghadam, 2002). در واقع در ابتدا، گفتمان چپ بر انقلاب طبقاتی تأکید داشت، اما در مواجهه با فشارها، به سمت حمایت از اصلاحات دموکراتیک گرایش یافت. صادقان و همکاران (۱۴۰۰: ۳۷-۳۹) اشاره می کنند که این تحول، بر اساس تفسیر لنینی از انقلاب، بود اما با واقعیت های فرهنگی ایران سازگار نبود. برای مثال، در حوزه هنری، گفتمان چپ بر راهبرد سنتی تأثیر گذاشت و هنرمندانی مانند به آذین را جذب کرد، اما نتوانست با سنت های مذهبی رقابت کند (برنایی بجد و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۶-۹۸). این مسئله، بنابراین، نیازمند تحلیلی جامع است تا نشان دهد چگونه ترکیب این عوامل، مسیر گفتمان را تعیین کرد. پژوهش حاضر با استفاده از روش های تاریخی و تحلیلی، به این هدف می پردازد.

1. Historical Materialism
2. Party Organizational Theory
3. Political Discourse Analysis

مبانی نظری پژوهش

استوارت هال، یکی از بنیان‌گذاران مطالعات فرهنگی بریتانیا، نظریه گفتمان را ابزاری برای تحلیل قدرت و فرهنگ می‌داند. او در مصاحبه‌ای با مجله رادیکال فلسفی، مطالعات فرهنگی را مطالعه معنا و نماد در روابط اجتماعی توصیف کرده و تأکید دارد که فرهنگ همواره با قدرت پیوند دارد (Hall, 1997: 24). این دیدگاه، ریشه در مرکز مطالعات فرهنگی بیرمنگام دارد و گفتمان را به‌عنوان ابزاری برای سازماندهی قدرت می‌بیند. هال بر تحول مطالعات فرهنگی از دهه ۱۹۶۰ با تمرکز بر مسائل نژادی و طبقاتی تأکید کرده و گفتمان را بعدی از قدرت می‌داند. نظریه او، به‌ویژه در زمینه ایران دهه ۱۳۲۰، می‌تواند برای تحلیل تحول گفتمان چپ که فرهنگ را به‌عنوان ابزاری برای چالش قدرت استبدادی می‌بیند، مفید باشد. هال گفتمان را مجموعه‌ای از معانی می‌داند که قدرت را بازتولید می‌کند و مطالعات فرهنگی را موظف به بررسی این روابط می‌داند. سنر و دچرنی در مقاله‌ای به تأثیر هال بر مطالعات فرهنگی در عصر رسانه‌های دیجیتال اشاره کرده و گفتمان را ابزاری برای نقد ایدئولوژی‌های غالب معرفی می‌کنند (Sender & Decherney, 2016: 382). کرم‌اللهی و دهقانی نیز تأکید می‌کنند که هال با تأثیر از گرامشی، فرهنگ را ذیل سیاست قرار می‌دهد و معنا را بر ساخته می‌بیند، در حالی که دیدگاه اسلامی معنا را ذاتی می‌داند (کرم‌اللهی و دهقانی، ۱۳۹۳: ۱۳۱). هال بر تنوع فرهنگی و بررسی آن در جوامع چندفرهنگی تأکید دارد، که در ایران می‌تواند تحول گفتمان چپ را توضیح دهد. در قرن نوزدهم، با ظهور سوسیالیسم و اندیشه‌های مارکسیستی، گروه‌های چپ به نمایندگان نیروهای انقلابی و مدافع حقوق کارگران شناخته شدند (مدیر شانه‌چی، ۱۳۷۵: ۲۸). در ایران، مفهوم چپ از زمان انقلاب مشروطیت و با تأثیر از تفکرات چپ در روسیه به‌وجود آمد. کاربرد چپ در فرهنگ سیاسی ایران دوگانه است: یکی برای اشاره به هر گروهی که به مارکسیسم گرایش دارد و دیگری به گروه‌های مارکسیست-لنینیست که هدفشان سرنگونی نظام سیاسی و برقراری دولت سوسیالیستی است. احزاب سیاسی ایران، تحت تأثیر ناسیونالیسم و دموکراسی، از اندیشه‌های چپ و به نام‌های مختلفی چون حزب اعتدالیون و حزب اجتماعیون عامیون شکل گرفتند (بهرروز، ۱۳۸۴: ۶۴).

تعریف گفتمان و انواع آن

مفهوم گفتمان به عنوان یکی از کلیدی‌ترین مفاهیم در علوم اجتماعی و انسانی معاصر، نقشی محوری در تحلیل تحولات ایدئولوژیک و سیاسی ایفا می‌کند. این مفهوم که ریشه در سنت‌های فلسفی و زبان‌شناختی دارد، فراتر از یک ابزار تحلیلی برای متون و گفتارها است و به عنوان چارچوبی برای درک روابط قدرت، هویت، و معنا در جوامع عمل می‌کند. در این بخش، ابتدا به تعریف گفتمان پرداخته می‌شود و سپس انواع آن، با تمرکز بر جنبه‌هایی که با تحول گفتمان چپ در دوره مورد مطالعه (۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ ش) همخوانی دارد، بررسی می‌گردد. این بررسی بر پایه آثار نظریه‌پردازانی چون میشل فوکو، ارنستو لاکلاو و شانتل موفه، و استوارت هال استوار است که هر یک لایه‌های متفاوتی از این مفهوم را برجسته کرده‌اند. گفتمان را می‌توان به مثابه مجموعه‌ای منظم از نشانه‌ها، متون، و اعمال اجتماعی در نظر گرفت که به تولید و بازتولید معنا می‌پردازند. فوکو در کتاب باستان‌شناسی دانش، گفتمان را نه صرفاً یک مجموعه زبانی، بلکه یک سیستم منظم از دانش می‌داند که روابط قدرت را شکل می‌دهد. به عقیده وی، گفتمان‌ها «تشکیلاتی از دانش هستند که با نهادها و اعمال اجتماعی پیوند خورده‌اند و قدرت را از طریق کنترل بر دانش اعمال می‌کنند» (Foucault, 1969, p. 49). این تعریف نشان‌دهنده آن است که گفتمان فراتر از زبان است و شامل شیوه‌های تولید حقیقت در یک جامعه می‌شود. برای نمونه، در زمینه تاریخی ایران دهه ۱۳۲۰، گفتمان چپ به عنوان یک سیستم دانشی عمل می‌کرد که مفاهیمی مانند عدالت اجتماعی و مبارزه طبقاتی را به مثابه «حقیقت»‌های مسلط ترویج می‌داد.

در خصوص انواع گفتمان می‌توان گفت که گفتمان‌ها را می‌توان بر اساس حوزه‌های کاربردی و نظری طبقه‌بندی کرد. به منظور جلوگیری از تکرار، دسته‌بندی‌های اصلی با تمرکز بر ارتباط آن‌ها با گفتمان چپ در ایران ارائه می‌گردد.

گلینوس و همکاران (Glynos et al., 2009, p. 3-5) انواع گفتمان را به سه دسته اصلی تقسیم می کنند:

گفتمان ساختارگرا: تمرکز بر ساختارهای زبانی و الهام گرفته از سنت سوسور.

گفتمان نقش گرا: بررسی کارکردهای اجتماعی گفتمان، مانند نقش آن در روابط قدرت.

گفتمان انتقادی: نقد نابرابری های اجتماعی از طریق گفتمان و مرتبط با نظریه پردازانی چون فوکو و هابرماس، که برای تحلیل گفتمان چپ مناسب است.

ابتکاری و عیسایی خوش (۱۳۹۶، ۶۶-۶۷) نیز به تقسیم بندی های مبتنی بر نظریه پردازان اشاره کرده اند؛ از جمله گفتمان فرکلاف که «انتقادی و اجتماعی» است، و گفتمان لاکلائو و موفه که «سیاسی و هژمونیک» است. کریمی و همکاران (بی تا، ۲۰) این دسته بندی ها را به دو حوزه زبان شناختی (شامل ساختارگرا و نقش گرا) و فلسفی-سیاسی (انتقادی) تقسیم می کنند. در دیدگاهی مکمل، لاکلائو و موفه در کتاب هژمونی و استراتژی سوسیالیستی، گفتمان را به عنوان یک میدان مبارزه ایدئولوژیک توصیف می کنند. آن ها استدلال می کنند که گفتمان «مجموعه ای از عناصر نشانه ای است که از طریق روابط زنجیره ای معنا می یابند و هیچ معنای ثابتی ندارند» (Mouffe, 1985, p. 105 & Laclau).

این دیدگاه پس ساختارگرا تأکید دارد که گفتمان ها همواره ناقص و باز هستند و از طریق «نقاط گره ای» مانند مفهوم «پرولتاریا» در گفتمان چپ، هویت های اجتماعی را تثبیت می کنند. این تعریف برای تحلیل تحول گفتمان چپ در ایران کارآمد است؛ زیرا نشان می دهد که چگونه عوامل بیرونی مانند نفوذ شوروی و عوامل درونی مانند نارضایتی های اقتصادی می توانند این نقاط گره ای را تقویت یا تضعیف کنند. استوارت هال، یکی از بنیان گذاران مطالعات فرهنگی، گفتمان را به مثابه «بعدی از معنا و نمادین» تعریف می کند که همواره با قدرت اجتماعی درهم تنیده است (Hall, 1997, p. 24). وی تأکید می کند که گفتمان «فرآیندی است که از طریق آن فرهنگ، قدرت را سازمان دهی می کند» و در زمینه های تاریخی، گفتمان های چپ گرا مانند کمونیسم، ابزارهایی برای مقاومت در برابر ساختارهای سرمایه داری بوده اند (Hall, 1997, p. 25). این تعریف فرهنگی-سیاسی، گفتمان را به عنوان ابزاری برای تحلیل تحولات ایدئولوژیک در جوامع در حال گذار، مانند ایران دهه ۱۳۲۰، که گفتمان چپ از طریق حزب توده و روشنفکران قدرت نمادین خود را گسترش داد، مناسب می سازد. از منظر روش شناختی، گلینوس و همکاران در مقاله «تحلیل گفتمان: انواع و روش ها»، گفتمان را به عنوان «رویکردی میان رشته ای» تعریف می کنند که بر بررسی «چگونگی تولید معنا در متون و اعمال اجتماعی» تمرکز دارد. آن ها تأکید می کنند که «گفتمان ها همیشه در زمینه های تاریخی شکل می گیرند و تحول می یابند» (Glynos et al., 2009, p. 1-2). این دیدگاه برای رساله حاضر اهمیت دارد؛ زیرا تحول گفتمان چپ در ایران را به مثابه فرآیندی تاریخی توصیف می کند که تحت تأثیر عوامل درونی مانند ضعف حکومت مرکزی و بیرونی مانند جنگ سرد قرار گرفته است.

کارکردهای مختلف گفتمان

گفتمان چهار کارکرد دارد که شامل: اجبار، مقاومت، مخالفت و اعتراض، پنهان کاری و مشروعیت سازی و مشروعیت زدایی است که در ادامه به توضیح هر یک پرداخته شده است.

اجبار: بدین معنی که پاره ای از گفتمان ها از ضمانت اجرایی برخوردارند و امر و نهی می کنند و کاملاً آشکارند مثل فرامین، قوانین، دستورات و...؛ اما اجبار شکل های کمتر روشنی نیز دارد و آن نقش های گفتاری است که مردم از آن به راحتی نمی توانند فرار کنند حتی متوجه آن نیز نمی شوند. نظیر پاسخ ناخودآگاه به سوالات، اجابت درخواست و... قدرت را از طریق کنترل کاربرد زبان توسط دیگران - یعنی انواع و اقسام سانسور و کنترل - نیز می توان اعمال نمود.

مقاومت، مخالفت و اعتراض: بسیاری از استراتژی های گفتمان که توسط صاحبان قدرت برای اجبار به کار گرفته می شوند، می توانند توسط قدرت مخالف نیز استعمال گردند اما اشکال خاصی نیز برای فاقدان قدرت وجود دارد که شامل وسایل

مختلف شعارنویسی روی دیوار، پوستر و ساختارهای ویژه زبانی (شعار، آواز، راهپیمایی، دادخواهی، تظلم و...) می باشند (امینی، ۱۳۸۰: ۳۱).

پنهان کاری: کنترل سیاسی شامل کنترل اطلاعات است. رازداری استراتژی جلوگیری از افراد برای دریافت اطلاعات و برعکس سانسور جلوگیری از ارائه اطلاعات به مردم می باشد.

مشروعیت سازی و مشروعیت زدایی: مقصود این است که سیاستگران و دولتمردان در کنار کاربرد زور از گفتمان هم سود می جویند تا به بقای خویش و مشروعیت نظام خود مدد رسانند. این همان قدرت اقتاعی است که اهمیتی بیش از قدرت برهنه دارد. هرچه پیچیدگی جامعه بیشتر شود، قدر و اهمیت اقتاع بالاتر می رود. به وسیله اقتاع، حکمرانان چنان مردم تحت حکومت خود را خوپذیر می کنند که از آن پس واکنشهای افراد تقریباً خود به خود به ظهور میرسد. کامیابی در اقتاع به گستردگی و مدت تبلیغ و مهارت در القای افکار و اقوال قالبی بستگی دارد. شک نیست که اقتاع برای اعمال قدرت سیاسی کارآمدتر و ارزاتر از استخدام نیروهای وسیع پلیس و ارتش و شبه نظامی است. مجموعه این عوامل که سبب قدرت اقتاعی و در نهایت مشروعیت دولت می شوند، گفتمان سیاسی است (همان: ۳۲).

مرور پیشینه پژوهش

گفتمان چپ به عنوان یکی از جریان های فکری و سیاسی تأثیرگذار در تاریخ معاصر، به نقد ساختارهای سرمایه داری و نابرابری های اجتماعی پرداخته و به ویژه با ایدئولوژی های سوسیالیستی و مارکسیستی پیوند خورده است. در این راستا، بررسی گفتمان چپ در ایران به عنوان یک پدیده اجتماعی و سیاسی، نیازمند تحلیل های دقیق و چندوجهی است. مطالعات مرتبط با گفتمان چپ در ایران رویکردها و تعریف های متنوعی ارائه کرده اند. ابتکاری و عیسایی خوش (۱۳۹۶) گفتمان را به عنوان «رابطه زبان و زمینه ای که در آن استفاده می شود» تعریف کرده و آن را یک «گرایش مطالعاتی بین رشته ای» می داند. تمرکز این پژوهش بر جنبه کاربردی گفتمان است و آن را برای تحلیل گفتمان چپ، که اغلب با ایدئولوژی های وارداتی ترکیب شده، مناسب می داند. کریمی و همکاران (۱۳۹۷) گفتمان را «تکنیکی برای مطالعه متون، رسانه ها، فرهنگ ها و سیاست» تعریف می کنند که بر کشف معنای نهفته در متن تمرکز دارد و برای تحلیل کیفی روزنامه ها و بیانیه های حزبی کاربرد دارد. از طرفی کرم اللهی و دهقانی (۱۳۹۳) در چارچوب نظریه هال، گفتمان را «سیستم دانشی که با قدرت پیوند خورده» می دانند و تأکید دارند که گفتمان ها در رابطه بین عامل و ساختار شکل می گیرند. این تعریف امکان توجه همزمان به عوامل درونی و بیرونی را فراهم می آورد و پایه نظری رساله حاضر محسوب می شود. تعاریف اخیر در سنت هال نیز بر ابعاد فرهنگی و رسانه ای تأکید دارند؛ برای نمونه، گگل (۲۰۲۲) گفتمان را «مجموعه ای از مفاهیم که فرهنگ را به قدرت متصل می کند» معرفی می کند، شپیکوف (۲۰۲۲) آن را «فنومن سیاسی سازی دانش انسانی» می داند و سندر و دچارن (۲۰۱۶) بعد نمادین گفتمان و ارتباط آن با رسانه ها را مورد توجه قرار می دهند. لو (۲۰۲۲) نیز بر «فرآیند تولید معنا از طریق رمزگشایی خلاق» تأکید دارد.

تحلیل های تاریخی و اجتماعی در ایران دهه ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲، نقش عوامل درونی و بیرونی را در تحول گفتمان چپ نشان می دهند. مدنی (۱۳۸۶) و نجاتی (۱۳۶۷، ۱۳۷۱) فراز اولیه گفتمان را ناشی از حمایت روشنفکران و نفوذ خارجی ها، و فرود آن را محصول کودتا و اختلافات حزبی می دانند. کیانوری (۱۳۷۲)، لاشائی (۱۳۸۱)، ماسالی (۱۳۸۱)، محمودی (۱۳۸۹) و مدیر شانه چی (۱۳۸۹) با تمرکز بر سازماندهی داخلی حزب و تأثیر فشارهای خارجی، تحلیل های سیاسی یا اجتماعی ارائه کرده اند، اما کمتر به تحلیل نظام مند گفتمانی پرداخته اند. پژوهش های دیگر مانند مرادحاصلی (۱۳۹۸) و صادقیان و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی ریشه ها و مفهوم انقلاب در گفتمان چپ پرداخته اند، اما بدون تمرکز جامع بر چارچوب گفتمانی تاریخی. موسوی بهبید و همکاران (۱۴۰۰) گفتمان دهه ۱۳۲۰ را با گفتمان مدرن مقایسه کرده و نقش عوامل جهانی در فرود گفتمان سنتی را برجسته ساخته اند.

مطالعات بین‌رشته‌ای و فرهنگی، همچون هال (۱۹۹۷)، سندر و دچران (۲۰۱۶)، گنگل (۲۰۲۲) و شچیپکوف (۲۰۲۲)، تأکید دارند که عوامل فرهنگی، رسانه‌ای، هویتی و اقتصادی در تحولات گفتمان نقش دارند و گفتمان چپ محصول تعامل پیچیده فرهنگ، رسانه و قدرت است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تحلیل گفتمانی نظام‌مند و توجه همزمان به عوامل داخلی، قصد دارد علت‌های فراز و فرود گفتمان چپ در ایران را به صورت جامع بررسی کند. جدول (۱) خلاصه‌ای از مرور پیشینه تحقیقات در حوزه گفتمان چپ در ایران را ارائه می‌دهد و نقاط قوت و ضعف هر پژوهش را مشخص می‌کند.

جدول ۱. خلاصه مطالعات انجام شده

نویسنده و سال	تعریف و رویکرد	تمرکز و نقاط قوت	تفاوت با رساله حاضر
ابتکاری و عیسیایی‌خوش (۱۳۹۶)	گفتمان را رابطه زبان و زمینه‌ای که در آن استفاده می‌شود و یک گرایش مطالعاتی بین‌رشته‌ای می‌دانند.	تمرکز بر جنبه کاربردی گفتمان در گفتمان چپ ایران.	بیشتر بر ایدئولوژی‌های وارداتی تأکید دارد.
کریمی و همکاران (۱۳۹۷)	گفتمان را به عنوان تکنیکی برای مطالعه متون، رسانه‌ها و سیاست تعریف می‌کنند.	تمرکز بر کشف معنای نهفته در متون چپ.	رویکرد کیفی بدون تحلیل عمیق گفتمانی.
کرم‌اللهی و دهقانی (۱۳۹۳)	گفتمان را سیستم دانشی مرتبط با قدرت می‌دانند.	تأکید بر رابطه بین عامل و ساختار.	تمرکز بر عوامل درونی و بیرونی بدون تحلیل گفتمانی مستند.
گنگل (۲۰۲۲)	گفتمان را مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط با ایدئولوژی، رسانه و زیرفرهنگ‌ها تعریف می‌کند.	پیوند قدرت و فرهنگ.	عدم تحلیل تاریخی و تجربی.
شیپکوف (۲۰۲۲)	گفتمان را به عنوان فنومن سیاسی‌سازی دانش انسانی توصیف می‌کند.	تأکید بر ارتباط فرهنگ و سیاست.	رویکرد انتزاعی بدون توجه به وقایع تاریخی.
سندر و دچرنی (۲۰۱۶)	گفتمان را بعدی نمادین مرتبط با رسانه‌ها می‌دانند.	تمرکز بر تأثیر رسانه‌ها.	عدم تمرکز خاص بر دهه ۱۳۲۰.
لو (۲۰۲۲)	گفتمان را فرآیند تولید معنا از طریق رمزگشایی می‌داند.	تأکید بر رمزگشایی خلاق.	تمرکز بر رمزگشایی بدون توجه به زمینه تاریخی.
برنایی بجد و همکاران (۱۴۰۰)	بررسی تأثیر گفتمان چپ بر هنر و چالش کشیدن راهبردهای سنتی.	تحلیل تأثیر گفتمان چپ در انقلاب اسلامی ۱۳۵۷.	عدم بررسی عوامل درونی و بیرونی به‌طور همزمان.
مدنی (۱۳۸۶)	بررسی فراز و فرود گفتمان چپ و تأثیر عوامل درونی و بیرونی.	تحلیل نقش نفت و سیاست خارجی.	عدم بهره‌گیری از تحلیل گفتمانی.
نجاتی (۱۳۶۷)	تحلیل وابستگی به شوروی و تأثیر کودتای ۱۳۳۲ بر گفتمان چپ.	استفاده از خاطرات شخصی برای تحلیل ایدئولوژی.	نگاه درون‌گروهی و عدم استفاده از چارچوب نظری مشخص
نجاتی (۱۳۷۱)	بررسی تحول گفتمان چپ و تأثیر انشعابات حزبی و بحران آذربایجان.	تحلیل نقش رهبران در تحول گفتمان.	رویکرد تاریخ‌نگاری سنتی و فقدان تحلیل گفتمانی.
کیانوری (۱۳۷۲)	بررسی عواملی که به رواج و فرود گفتمان چپ کمک کردند.	تأکید بر نقش کیانوری و ایدئولوژی لنینیستی.	رویکرد تک‌بعدی به رهبری.
لاشائی (۱۳۸۱)	بررسی علل فراز و فرود گفتمان چپ و نقش رسانه‌ها.	تحلیل اجتماعی و تأثیر آزادی سیاسی.	محدودیت در تحلیل اجتماعی بدون کاربست رویکرد گفتمانی.
ماسالی (۱۳۸۱)	تحلیل علل درونی و بیرونی تحول گفتمان چپ.	تأکید بر بحران‌های ایدئولوژیک.	تمرکز بر ضعف سازمانی بدون تحلیل گفتمانی.
محمودی (۱۳۸۹)	بررسی نقش اتحادیه‌ها در گسترش گفتمان مارکسیستی.	تأکید بر نقش اجتماعی در تحول گفتمان.	نگاه تک‌ساحتی به جنبش کارگری.
مدیر شانه‌چی (۱۳۸۹)	تحلیل اختلافات ایدئولوژیک و تأثیر مداخله شوروی.	تأکید بر نقش روشنفکران و انشعابات.	تمرکز بر انشعابات بدون تبیین ساختار گفتمانی.

نویسنده و سال	تعریف و رویکرد	تمرکز و نقاط قوت	تفاوت با رساله حاضر
کرم اللهی و دهقانی (۱۳۹۳)	تحلیل مبانی هال در گفتمان چپ.	بررسی عوامل درونی فرهنگی.	نگاه نظری بدون تحلیل تاریخی - تجربی.
تاجداری و سرایی (۱۳۸۹)	بررسی علل فراز گفتمان چپ در دهه ۱۳۲۰.	تأکید بر انطباق فرهنگی.	عدم تحلیل گفتمانی جامع.
مرادحاصلی (۱۳۹۸)	تحلیل ریشه‌های گفتمان چپ از مشروطه‌ستیزی به رادیکالیسم.	بررسی الگوی گفتمانی.	عدم تمرکز انحصاری بر دهه مورد نظر.
صادقیان و همکاران (۱۳۹۹)	بررسی تحول مفهوم انقلاب در گفتمان چپ.	تحلیل تفاوت گفتمان چپ با گفتمان اسلام‌گرایان.	محدود شدن به مفهوم انقلاب بدون تحلیل گسترده گفتمان.
موسوی بهبید و همکاران (۱۴۰۰)	مقایسه گفتمان چپ دهه ۱۳۲۰ با گفتمان مدرن.	تمرکز بر عدم تطبیق با نظام آموزشی.	نگاه مقایسه‌ای بدون عمق تاریخی.
هال (۱۹۹۷)	بررسی رابطه فرهنگ و ایدئولوژی چپ.	استفاده از مطالعات فرهنگی.	نگاه نظری کلان بدون تطبیق با مورد پژوهی تاریخی.
ساندر و دچارن (۲۰۱۶)	تحلیل تأثیر مطالعات فرهنگی هال بر گفتمان چپ.	نقش رمزگشایی در گفتمان.	تمرکز بر دوره معاصر بدون توجه خاص به دهه ۱۳۲۰.
گوکول (۲۰۲۲)	تحلیل نقش هال در نظریه فرهنگی چپ.	بررسی هویت به‌عنوان نقطه کلیدی تحول.	نگاه فلسفی بدون مستندسازی تاریخی.
شچپیکوف (۲۰۲۲)	بررسی مطالعات فرهنگی به‌عنوان عمل سیاسی.	تأثیر عوامل اقتصادی بر تحول گفتمان.	نگاه انتزاعی بدون دقت تاریخی.

نتیجه‌گیری از مرور پیشینه خلاصه مطالعاتی در زمینه علل و عوامل درونی فراز و فرود و تحول گفتمان چپ در ایران (۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲) را نشان می‌دهد، با توجه به مرور پیشینه موجود، چندین خلاصه مطالعاتی در زمینه علل و عوامل درونی فراز و فرود و تحول گفتمان چپ در ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ شناسایی شده است از جمله اینکه، بسیاری از مطالعات به‌طور مجزا به تحلیل عوامل درونی یا بیرونی پرداخته‌اند، اما کمتر تحقیقاتی به بررسی همزمان این دو دسته عوامل و تأثیر متقابل آن‌ها بر تحول گفتمان چپ پرداخته‌اند. در اکثر مطالعات، به تنوع و اختلافات درون‌گروهی در حزب توده و دیگر گروه‌های چپ به‌طور جامع پرداخته نشده است. بررسی دقیق‌تر این اختلافات و تأثیر آن‌ها بر فراز و فرود گفتمان چپ می‌تواند به درک بهتری از تحولات آن دوره کمک کند. بسیاری از پژوهش‌ها به تحلیل تاریخی یا سیاسی موضوعات پرداخته‌اند، اما تحلیل گفتمانی منسجم که به بررسی ساختارهای زبانی و معنایی گفتمان چپ بپردازد، کمتر مشاهده می‌شود. در حالی که برخی پژوهش‌ها به عوامل فرهنگی و اجتماعی اشاره کرده‌اند، اما تحلیل عمیق‌تری از چگونگی تأثیر این عوامل بر گفتمان چپ و ارتباط آن‌ها با ساختار قدرت در این دوره وجود ندارد. نقش روشنفکران در تحول گفتمان چپ و تأثیر ایدئولوژیکی آن‌ها بر گفتمان چپ به‌طور جامع بررسی نشده است. مطالعات بیشتری در این زمینه می‌تواند به درک بهتری از تأثیرات فکری و ایدئولوژیک کمک کند. بسیاری از پژوهش‌ها صرفاً در یک حوزه خاص (مانند تاریخ، سیاست یا جامعه‌شناسی) متمرکز شده‌اند. پژوهش‌های میان‌رشته‌ای که به ارتباطات بین این حوزه‌ها بپردازند، می‌تواند به غنای اطلاعات در مورد گفتمان چپ کمک کند. بررسی تأثیرات بلندمدت گفتمان چپ بر تحولات سیاسی و اجتماعی ایران، به‌ویژه در دوران پس از ۱۳۳۲، نیز کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این خلاصه‌های مطالعاتی می‌تواند زمینه‌ساز پژوهش‌های آینده باشد که به بررسی جامع‌تر و دقیق‌تری از علل و عوامل درونی فراز و فرود و تحول گفتمان چپ در ایران طی این دوره بپردازند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این رساله، کیفی و از نوع تاریخی-تحلیلی است. به منظور تبیین روابط علی میان متغیرها، از تکنیک تحلیل فرایند^۱ بهره گرفته شده است. این روش امکان ردیابی گام به گام علل درونی و نحوه تأثیرگذاری آن ها بر تحولات گفتمان چپ در مقطع زمانی مورد مطالعه را فراهم می نماید. جامعه آماری در این پژوهش تاریخی شامل کلیه منابع دست اول و دوم مرتبط با گفتمان چپ و تحولات سیاسی سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ در ایران است. شیوه نمونه گیری، هدفمند و مبتنی بر معیار می باشد. نمونه ها شامل نشریات اصلی احزاب چپ (مانند روزنامه های حزب توده)، اسناد و گزارش های دولتی و اطلاعاتی، خاطرات و زندگی نامه های رهبران سیاسی و نیز مهم ترین پژوهش های تاریخی و مقالات علمی داخلی در این حوزه خواهد بود. روش اصلی گردآوری اطلاعات، کتابخانه ای و سندکاوی است. گردآوری داده ها از طریق مراجعه به آرشیوهای مطبوعاتی، کتابخانه های مرجع، و تحلیل اسناد سیاسی و تاریخی صورت می گیرد.

تجزیه و تحلیل داده ها با روش تحلیل گفتمانی تاریخی انجام می پذیرد. ابتدا، با استفاده از روش تاریخی، رویدادها و عوامل درونی مؤثر بر جریان چپ به صورت گاه شمارانه و علی احصاء می شوند. سپس، با استفاده از ابزارهای نظریه گفتمان استوارت هال، عناصر و مرزهای گفتمان چپ، نحوه مفصل بندی آن ها، و چرایی گسست ها و تحولات گفتمانی آن تبیین و در نهایت، فرضیات پژوهش مورد آزمون قرار می گیرند. سوال اصلی پژوهش این است که علل و عوامل درونی فراز و فرود و تحول گفتمان چپ در ایران در فاصله سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ چه بوده است؟ فرضیه پژوهش نیز این است که عوامل درونی نظیر بحران اقتصادی، ناکارآمدی دولت های مرکزی و رشد جنبش های کارگری، زمینه ساز اصلی برای پذیرش اجتماعی گفتمان چپ بوده اند، که عوامل درونی شامل مؤلفه های داخلی مانند ساختار سیاسی پس از شهریور ۱۳۲۰، شرایط اقتصادی- اجتماعی (بحران معیشت، جنبش کارگری)، و ویژگی های درونی تشکیلات چپ (ساختار سازمانی، رهبری و دکتربین) بوده است. تحلیل در این چارچوب بر چگونگی مفصل بندی این عوامل توسط گفتمان چپ و تأثیر این عوامل بر تثبیت یا واسازی عناصر اصلی این گفتمان در دوره مورد نظر متمرکز می باشد.

یافته ها

تحلیل گفتمان چپ در بازه زمانی ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ خورشیدی، مستلزم واکاوی عمیق بسترهای سیاسی داخلی است که به عنوان عوامل تعیین کننده، بر صورتبندی، تحول و جهت گیری این گفتمان اثر گذاشتند. در میان این عوامل، دو رخداد بزرگ سیاسی یعنی سقوط رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰ و به دنبال آن، ظهور بحران جانشینی و تزلزل ساختار دولت مرکزی به عنوان نقاط عطفی حیاتی، فضای سیاسی ایران را دستخوش دگرگونی های بنیادین کرد. این تحولات، چارچوب های امکان بخش و نیز محدودکننده ای را برای فعالیت و گفتمان سازی نیروهای چپ، به ویژه حزب توده ایران، فراهم آورد. بر همین اساس، این بخش به بررسی این دو مؤلفه کلیدی در عرصه سیاست داخلی و پیوندهای آن با تحول گفتمان چپ می پردازد. عوامل درونی به سه دسته سیاسی، اقتصادی و عوامل فرهنگی و اجتماعی تقسیم شده اند که در ادامه به توضیح هریک پرداخته شده است.

زمینه های سیاسی

زمینه های سیاسی شامل مواردی همچون سقوط رضاشاه و خلأ قدرت سیاسی، بحران جانشینی و تزلزل دولت مرکزی، تحولات سیاسی مجلس و نقش آن در گسترش گفتمان چپ و رقابت جناح های سیاسی و نزدیکی چپ و راست می باشد که در ادامه توضیحات آنها ارائه شده است.

سقوط رضاشاه و خلأ قدرت سیاسی

سقوط رضاشاه در پی اشغال ایران توسط متفقین در شهریور ۱۳۲۰، به فروپاشی ناگهانی نظم سیاسی متمرکز و اقتدارگرایی انجامید که طی دو دهه بر پایه‌ی استبداد فردی و سرکوب نهادهای مستقل بنا شده بود. این فروپاشی، خلأ قدرت گسترده‌ای در ساخت سیاسی کشور ایجاد کرد؛ خلأیی که ناشی از فقدان سازوکار نهادی برای انتقال قدرت در نظام شخصی‌شده رضاشاهی بود و فضای سیاسی را به شدت سیال و گشوده ساخت (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۱۵۶). در نتیجه، نیروهای اجتماعی و سیاسی که پیش‌تر سرکوب یا منزوی شده بودند، امکان ظهور و کنش علنی یافتند. در چنین شرایطی، گفتمان چپ، به‌ویژه در قالب حزب توده ایران، از فرصت ایجادشده بهره برد. این حزب که هسته‌ی اولیه آن از زندانیان سیاسی آزادشده دوره رضاشاه شکل گرفته بود، توانست در فضای نسبتاً باز پس از شهریور ۱۳۲۰ به‌عنوان نیرویی سازمان‌یافته و ایدئولوژیک وارد عرصه سیاست شود. تضعیف دستگاه پلیسی و نظارتی، امکان فعالیت علنی، انتشار مطبوعات و بسیج اجتماعی را برای حزب توده فراهم آورد (بهار، ۱۳۵۷: ۲۱۱).

با این حال، خلأ قدرت و آشفتگی سیاسی، به‌ویژه در سال‌های نخست، به رشد نیروهای محلی و مسلح غیردولتی انجامید که می‌توانست مانعی جدی برای فعالیت تشکیلاتی چپ در خارج از مراکز شهری باشد. واکنش گفتمانی حزب توده به این وضعیت، تأکید بر ضرورت استقرار یک دولت مقتدر مرکزی بود که بتواند هم نظم سیاسی را برقرار سازد و هم اصلاحات ملی - دموکراتیک را پیش ببرد. این موضع، هم ریشه در تحلیل مارکسیستی - لنینیستی مرحله ملی - دموکراتیک انقلاب داشت و هم بازتاب تجربه عملی بی‌ثباتی‌های اوایل دهه ۱۳۲۰ بود. در برخی مناطق شمالی کشور، حزب توده حتی در نقش عامل یا میانجی نظم محلی ظاهر شد که به گفتمان تمرکزگرای آن جنبه‌ای عملی می‌بخشید (شاکری، ۱۳۸۴: ۱۸۹). از این منظر، خلأ قدرت نه به‌عنوان فروپاشی دولت - ملت، بلکه به‌مثابه بحرانی گذرا تلقی می‌شد که باید با استقرار دولتی مقتدر و مترقی برطرف گردد. هم‌زمان، سقوط رضاشاه موجب بازاندیشی جدی در گفتمان تاریخی چپ درباره حکومت او شد. در حالی که در دهه ۱۳۰۰ برخی نیروهای چپ رضاشاه را عنصری مدرن‌ساز و مترقی می‌دانستند، در دهه ۱۳۲۰ روایت غالب در حزب توده و میان روشنفکران چپ، او را دیکتاتوری وابسته به امپریالیسم معرفی کرد. این نقد در آثار نظری و تبلیغاتی چپ، از جمله نوشته‌های احسان طبری و عبدالحسین نوشین، بازتاب گسترده‌ای یافت (طبری، ۱۳۵۶: ۷۴). این بازسازی گفتمانی، ضمن مشروعیت‌زدایی از نظم پیشین، امکان طرح آلترناتیوهای سیاسی جدید، به‌ویژه آلترناتیو ملی - دموکراتیک و سوسیالیستی، را فراهم ساخت. بدین ترتیب، خلأ قدرت پس از سقوط رضاشاه به بستری برای بازتعریف و آزمون عملی گفتمان چپ در عرصه سیاست ایران بدل شد.

بحران جانشینی و تزلزل دولت مرکزی

فقدان مکانیسمی روشن و نهادینه برای جانشینی پس از خروج رضاشاه، به بروز بحرانی ساختاری در حکومت ایران انجامید. هرچند محمدرضا پهلوی به‌طور قانونی به سلطنت رسید، اما فقدان اقتدار سیاسی و هم‌زمانی سلطنت او با اشغال خارجی کشور، موجب تداوم ضعف دولت مرکزی شد. مجلس شورای ملی نیز که در دوره رضاشاه تضعیف شده بود، نتوانست نقش مؤثری در تثبیت ساخت قدرت ایفا کند. در نتیجه، از شهریور ۱۳۲۰ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، بی‌ثباتی مزمن دولت‌ها و سقوط مکرر کابینه‌ها از جمله دولت‌های سهیلی، قوام و مصدق به یکی از ویژگی‌های اصلی سیاست داخلی ایران بدل شد (مدنی، ۱۳۸۶: ۲۱۵).

این تزلزل ساختاری دولت مرکزی تأثیری دوگانه بر گفتمان و کنش نیروهای چپ، به‌ویژه حزب توده، بر جای گذاشت. از یک سو، ضعف دولت‌ها فضای مانور بیشتری برای فعالیت حزبی، بسیج اجتماعی و سازمان‌دهی جنبش‌های کارگری فراهم کرد؛ به‌گونه‌ای که تشکیل شورای متحده مرکزی اتحادیه‌های کارگران و زحمتکشان ایران در چنین فضایی ممکن شد (شاکری، ۱۳۹۰: ۳۰۲). از سوی دیگر، بی‌ثباتی سیاسی، امکان مشارکت پایدار حزب توده در دولت‌های ائتلافی و اجرای برنامه‌های اصلاحی بلندمدت را محدود ساخت و هم‌زمان جذابیت گفتمان رادیکال چپ درباره ضرورت تغییرات ساختاری را

افزایش داد. در سطح گفتمانی، حزب توده دولت های ناپایدار را محصول ساختار وابسته و فاسد نظام سلطنتی و نفوذ امپریالیسم معرفی می کرد و سقوط مکرر کابینه ها را نشانه بحران عمیق حاکمیت می دانست. ادبیات تبلیغاتی حزب با تأکید بر مفاهیمی چون «دولت های دست نشانده» و «بی کفایتی حاکمان»، در پی مشروعیت زدایی از نظم موجود بود (اسناد حزب توده، به نقل از طیرانی، ۱۳۷۶: ۸۸). هم زمان، حزب با طرح شعارهایی مانند «جبهه متحد ضد استعماری» و «دولت مردمی»، خود را به عنوان آلترناتیوی سازمان یافته برای پایان دادن به بی ثباتی سیاسی معرفی می کرد. در عین حال، ضعف دولت مرکزی میدان رقابت و تعامل گفتمان چپ با دیگر نیروهای سیاسی، از جمله ناسیونالیسم رادیکال و اسلام سیاسی، را گسترش داد. در مقاطعی مانند نهضت ملی شدن نفت، حزب توده ناچار شد میان حمایت از مواضع ضد استعماری دولت مصدق و حفظ خط مشی مستقل طبقاتی خود توازن برقرار کند؛ وضعیتی که گاه به سردرگمی و شکاف های درونی انجامید (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۲۸۹). بدین ترتیب، بحران جانمایی و تزلزل دولت مرکزی، هم فرصت بازتولد و گسترش گفتمان چپ را فراهم کرد و هم آن را با محدودیت ها و چالش های ساختاری و گفتمانی مواجه ساخت؛ فرایندی که نهایتاً در آستانه کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به نقطه اوج خود رسید.

تحولات سیاسی مجلس و نقش آن در گسترش گفتمان چپ

مجلس شورای ملی در دهه ۱۳۲۰، به ویژه در مجالس چهاردهم، پانزدهم و شانزدهم، به یکی از مهم ترین عرصه های شکل گیری و گسترش گفتمان های سیاسی، از جمله گفتمان چپ، تبدیل شد. پس از فروپاشی فضای اختناق عصر رضاشاه، مجلس نه تنها بازتاب دهنده تحولات اجتماعی بیرون از خود بود، بلکه به مثابه تریبونی ملی، نقشی فعال در جهت دهی به افکار عمومی ایفا کرد. یکی از عوامل درونی مؤثر بر تقویت حضور چپ در مجلس، ضعف ساختاری و بی ثباتی دولت ها در فاصله ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ بود که به حزب توده امکان می داد از سازوکارهای پارلمانی برای طرح مطالبات و تضعیف کابینه های نامطلوب خود بهره گیرد (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۲۹۱). فراکسیون حزب توده، هرچند همواره در اقلیت قرار داشت، با استفاده از ابزارهایی چون نطق های انتقادی، استیضاح وزیران و تبلیغات گسترده خارج از مجلس، توانست خود را به عنوان مدافع حقوق کارگران و منتقد نظم موجود معرفی کند. تمرکز نمایندگان توده ای در مجلس پانزدهم بر موضوع امتیازات نفتی و شعارهای ضد استعماری، موجب جلب هم دلی بخشی از روشنفکران و اقشار متوسط ناراضی شد. نطق های پارلمانی نمایندگان حزب، که در مطبوعات وابسته به آن باز نشر می شد، به یکی از مهم ترین ابزارهای اشاعه مفاهیم کلیدی گفتمان چپ مانند استثمار، امپریالیسم و عدالت اجتماعی در فضای عمومی ایران تبدیل گردید (شاکری، ۱۳۸۴: ۱۵۶). در عین حال، مجلس عرصه ای برای ائتلاف های تاکتیکی نیز بود. در برخی مقاطع، همکاری های موقت میان نمایندگان چپ و جناح های میانه رو یا حتی برخی عناصر نزدیک به دربار، امکان نقش آفرینی مؤثرتر حزب توده در فرآیند قانون گذاری را فراهم می کرد و ادعای «حزب ملی» و «مردمی» بودن آن را تقویت می نمود؛ از جمله در مباحث مرتبط با قانون کار و انتخابات صنفی (ذبیح، ۱۳۷۸: ۲۰۴). با این وجود، ساختار سنتی و محافظه کار مجلس، که تحت نفوذ مالکان بزرگ و نیروهای وابسته به دربار قرار داشت، در برابر طرح های رادیکال چپ مقاومت می کرد و گاه با تصویب قوانین محدودکننده، دامنه تأثیرگذاری این جریان را کاهش می داد.

رقابت جناح های سیاسی و نزدیکی چپ و راست

فضای سیاسی ایران در فاصله سال های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲، عرصه رقابت شدید و در عین حال هم پوشانی تاکتیکی میان جناح های متعارض بود؛ از راست وابسته به دربار تا چپ سازمان یافته با گرایش شوروی، و در میان آن ها نیروهای ملی، مذهبی و لیبرال. در این بستر چندقطبی، مرزهای ایدئولوژیک گاه کمرنگ می شد و همکاری های مقطعی میان جناح های ظاهراً متضاد شکل می گرفت؛ پدیده ای که خود به عنوان عاملی درونی در گسترش و تحول گفتمان چپ نقش داشت. یکی از نمودهای این وضعیت، هم پوشانی موقت شعارهای ضد استعماری حزب توده با برخی نیروهای راست ملی گرا پس از شهریور ۱۳۲۰ بود. همکاری اولیه برخی چهره های حزب توده با حزب سوسیالیست به رهبری مصطفی فاتح، که از انتشار روزنامه

«مردم» حمایت می‌کرد، نمونه‌ای از این نزدیکی‌های تاکتیکی است. هرچند این همکاری‌ها سطحی و زودگذر بود، اما در عمل به حزب توده نوپا امکان داد تا منابع مالی و تبلیغاتی اولیه خود را تأمین کند و دایره نفوذش را گسترش دهد (خامه‌ای، ۱۳۶۲: ۸۰).

از سوی دیگر، رقابت‌ها و شکاف‌های درون اردوگاه راست نیز به‌طور غیرمستقیم به نفع چپ عمل می‌کرد. نبود انسجام میان دربار، ارتش، مالکان بزرگ و جناح‌های وابسته به قدرت‌های خارجی، گاه به مدارا یا حتی همکاری موقت با حزب توده انجامید. مشارکت حزب توده در کابینه احمد قوام و تصدی چند وزارتخانه، که بیش از آنکه ناشی از گرایش ایدئولوژیک قوام باشد، اقدامی تاکتیکی برای توازن بخشی میان نیروهای داخلی و خارجی بود، نقطه اوج نفوذ رسمی این حزب در ساخت قدرت به‌شمار می‌آید و به افزایش مشروعیت اجتماعی و گسترش گفتمان چپ، به‌ویژه در میان روشنفکران و کارمندان دولت، کمک کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۳۱۵). در واکنش به رشد چپ، جریان‌ات راست افراطی جدیدی همچون سومکا و پان‌ایرانیست شکل گرفتند که با شعارهای ضدکمونیستی و ناسیونالیستی افراطی، به قطبی شدن فضای سیاسی دامن زدند. هرچند این جریان‌ها دشمنان سرسخت چپ بودند، اما رقابت با آن‌ها، به‌طور غیرمستقیم به برجسته شدن حزب توده به‌عنوان مهم‌ترین نماد اپوزیسیون کمک کرد. با این حال، این قطبی‌سازی، در بلندمدت به کاهش فضای فعالیت نیروهای میانه‌رو انجامید. هم‌زمان، نفوذ نیروهای امنیتی داخلی و سرویس‌های اطلاعاتی خارجی به درون حزب توده و وابستگی ایدئولوژیک آن به شوروی، موجب بروز دوگانگی‌های درونی و خدشه دار شدن استقلال گفتمانی چپ شد. تبعیت از خط‌مشی شوروی و اتخاذ مواضعی همچون حمایت از امتیاز نفت شمال، در حالی که با امتیازات مشابه به غرب مخالفت می‌شد، به تقویت اتهام وابستگی خارجی انجامید و زمینه ائتلاف نیروهای راست و میانه علیه حزب توده را فراهم کرد (طبری، ۱۳۶۷: ۸۶). در مجموع، رقابت‌ها و نزدیکی‌های تاکتیکی میان جناح‌های سیاسی در دهه ۱۳۲۰، فضایی پارادوکسیکال برای گفتمان چپ ایجاد کرد: فضایی که از یک سو امکان رشد، حضور علنی و تأثیرگذاری سیاسی را فراهم آورد و از سوی دیگر، به دلیل ائتلاف‌های ناپایدار، نفوذ خارجی و قطبی شدن سیاست، مانع از تبدیل شدن آن به گفتمانی هژمونیک و مستقل شد. این تناقض‌ها، به‌ویژه در آستانه نهضت ملی شدن نفت، به اوج رسید و نقش چپ را در یکی از حساس‌ترین بزنگاه‌های تاریخ معاصر ایران محدود ساخت.

زمینه‌های اقتصادی

اقتصاد ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ در وضعیتی متلاطم و شکننده قرار داشت. پیامدهای سیاست‌های اقتصادی دوره رضاشاه، آثار جنگ جهانی دوم، مداخلات خارجی و ساختار معیوب اقتصاد کشور، بستری فراهم آورد که گفتمان چپ با شعارهای عدالت خواهانه، مخالفت با استعمار و دفاع از حقوق زحمتکشان، در آن ریشه بدواند و گسترش یابد. در این بخش، با تمرکز بر سه محور اصلی، به تحلیل زمینه‌های اقتصادی مؤثر بر شکل‌گیری و تقویت گفتمان چپ در این برهه حساس پرداخته می‌شود.

مشکلات اقتصادی و نارضایتی‌های عمومی

پس از سقوط رضاشاه در شهریور ۱۳۲۰، اقتصاد ایران که پیش‌تر بر پایه نوسازی آمرانه و تمرکز دولتی استوار بود، با بحرانی چندبعدی مواجه شد. اشغال کشور توسط متفقین، علاوه بر تحمیل فشارهای معیشتی گسترده، موجب اختلال جدی در تولید و توزیع کالاها گردید. قحطی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۲ که به دلیل کمبود غله و سوءمدیریت تشدید شد، به مرگ‌ومیر گسترده انجامید و نارضایتی اجتماعی عمیقی پدید آورد؛ وضعیتی که زمینه را برای پذیرش گفتمان‌های انتقادی و رادیکال فراهم ساخت (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۱۵۵).

در این دوره، ساختار اقتصادی ایران همچنان عمدتاً کشاورزی و متکی بر نظام نابرابر ارباب-رعیتی بود که دهقانان را در وضعیت فقر و محرومیت نگه می‌داشت. صنایع ایجادشده در دوره رضاشاه نیز عمدتاً مصرفی و وابسته به واردات بودند و با اختلال تجارت خارجی در دوران جنگ، دچار رکود شدند. افزون بر این، انحصارطلبی اقتصادی و فساد دربار در دوره پیشین،

به تشدید شکاف طبقاتی انجامیده بود؛ به گونه‌ای که تمرکز ثروت در دست اقلیتی کوچک، در کنار گرانی، بیکاری و کمبود کالاهای اساسی، نارضایتی گسترده توده‌ها را به همراه داشت (فوران، ۱۳۷۷: ۲۸۳). نارضایتی اقتصادی تنها محدود به طبقات فرودست نبود، بلکه بازرگانان و صاحبان صنایع کوچک نیز از نفوذ شرکت‌های خارجی و قراردادهای نابرابر اقتصادی متضرر می‌شدند. امتیازدهی به بیگانگان، به‌ویژه قرارداد نفت ۱۹۳۳، به نمادی از سلطه اقتصادی خارجی و بی‌عدالتی در توزیع منافع ملی بدل شد. مجموعه این عوامل، احساس بی‌اعتمادی عمومی نسبت به نظام اقتصادی و سیاسی حاکم را تشدید کرد و بستری مساعد برای گسترش گفتمان چپ، با تأکید بر نفی استثمار، مبارزه با امپریالیسم و عدالت اقتصادی، فراهم آورد (شاکری، ۱۳۸۴: ۱۲۲).

نقش کارگران و رشد جنبش‌های کارگری

طبقه کارگر ایران که ریشه‌های شکل‌گیری آن به دوران مشروطه و سال‌های پس از جنگ جهانی اول بازمی‌گردد، در فاصله ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ به یک کنشگر اجتماعی-اقتصادی مهم تبدیل شد. گسترش محدود صنایع در دوره رضاشاه، به افزایش تعداد کارگران صنعتی در مراکز شهری و صنعتی انجامید؛ کارگرانی که با دستمزد پایین، ساعات کار طولانی، نبود امنیت شغلی و فقدان حمایت‌های اجتماعی مواجه بودند و آمادگی بالایی برای پذیرش ایده‌های اصلاح شرایط کار و مبارزه صنفی داشتند. پس از شهریور ۱۳۲۰ و بازشدن نسبی فضای سیاسی، امکان سازمان‌دهی علنی کارگران فراهم شد و حزب توده ایران از بدو تأسیس، نقش محوری در جذب و سازمان‌دهی آنان ایفا کرد. حزب توده با بهره‌گیری از تجربه‌های پیشین فعالیت‌های سندیکایی و الگوهای سازمان‌دهی کارگری اروپایی و شوروی، به سرعت در میان کارگران نفوذ یافت. تشکیل «شورای متحده مرکزی اتحادیه‌های کارگران و زحمتکشان ایران» در سال ۱۳۲۳، نقطه عطفی در تاریخ جنبش کارگری بود که ده‌ها اتحادیه را تحت نفوذ حزب توده سازمان داد و مطالباتی چون افزایش دستمزد، کاهش ساعات کار، مرخصی با حقوق و بهبود ایمنی کار را پیگیری کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۲۹۱). اعتصابات گسترده کارگری در بخش‌های مختلف، به‌ویژه در صنعت نفت جنوب، نشان‌دهنده رشد آگاهی طبقاتی و قدرت چانه‌زنی کارگران بود. اعتصاب کارگران شرکت نفت ایران و انگلیس در آبادان در سال ۱۳۲۴، نمونه‌ای بارز از پیوند مطالبات اقتصادی کارگران با گفتمان ضداستعماری چپ و مطالبه ملی‌شدن نفت به‌شمار می‌آید. این درهم‌تنیدگی مبارزه صنفی و سیاسی، به گسترش پایگاه اجتماعی گفتمان چپ انجامید و آن را از جریانی صرفاً روشنفکری به نیرویی مردمی با پشتوانه طبقاتی بدل ساخت (کشکولی، ۱۳۸۰: ۱۵۴). در عین حال، جنبش کارگری کاملاً تابع حزب توده نبود و در برخی مناطق بر اساس تجربه‌ها و نیازهای محلی عمل می‌کرد. با این وجود، توان تشکیلاتی و ایدئولوژیک حزب توده به این کنش‌های پراکنده جهت و انسجام بخشید و خواسته‌های صنفی را در قالب گفتمانی گسترده‌تر حول عدالت اجتماعی و مبارزه با سرمایه‌داری وابسته صورت‌بندی کرد. از این رو، رشد کمی و کیفی طبقه کارگر و سازمان‌یابی آن، یکی از مهم‌ترین زمینه‌های عینی نفوذ و گسترش گفتمان چپ در ایران این دوره محسوب می‌شود.

افزایش شکاف طبقاتی و زمینه‌سازی برای گفتمان عدالت‌خواهی

الگوی توسعه اقتصادی در دوره رضاشاه و تداوم آن در دهه ۱۳۲۰، ماهیتی ناعادلانه داشت و به تعمیق شکاف طبقاتی انجامید. تمرکز ثروت در دست دربار، زمین‌داران بزرگ و صاحبان انحصارات وابسته به قدرت، در مقابل فقر گسترده دهقانان، کارگران و اقشار پایین شهری، احساس شدید بی‌عدالتی اجتماعی را، به‌ویژه در شهرهای بزرگ، تشدید کرد. این نابرابری آشکار به محور اصلی تبلیغات و تحلیل‌های گروه‌های چپ، به‌ویژه حزب توده، بدل شد. چپ با بهره‌گیری از ادبیات مارکسیستی، جامعه را به دو طبقه «استثمارگر» و «استثمارشونده» تقسیم می‌کرد؛ تحلیلی ساده اما قانع‌کننده برای گروه‌هایی که خود را قربانی نظم اقتصادی موجود می‌دیدند (بهروز، ۱۳۸۴: ۱۰۵). گفتمان چپ، عدالت اجتماعی را نه مفهومی اخلاقی، بلکه ضرورتی اقتصادی و سیاسی معرفی می‌کرد و برنامه‌های خود را بر اقداماتی چون اصلاحات ارضی، ملی‌سازی صنایع و منابع، مالیات تصاعدی، گسترش بیمه‌های اجتماعی و تضمین اشتغال و آموزش رایگان استوار می‌ساخت. این مطالبات

مستقیماً با نیازها و مطالبات اقشار محروم هم‌خوانی داشت و فقر و نابرابری را محصول ساختار اقتصادی - اجتماعی حاکم می‌دانست، نه نتیجه عوامل فردی یا تقدیر (طبری، ۱۳۶۷: ۸۹). این نگاه ساختاری، به نارضایتی‌های معیشتی معنایی سیاسی و رهایی‌بخش می‌بخشید و مبارزه جمعی را تنها راه تغییر معرفی می‌کرد.

در مجموع، نابرابری اقتصادی و شکاف طبقاتی، در تعامل با عوامل سیاسی و اجتماعی، بستر روانی و اجتماعی مناسبی برای گسترش گفتمان چپ فراهم آورد. مشکلات اقتصادی انرژی اجتماعی اعتراض را آزاد کرد، جنبش کارگری به آن سازمان و جهت سیاسی داد و شکاف طبقاتی مشروعیت ایدئولوژیک لازم را تأمین نمود. در این چارچوب، گفتمان چپ توانست در دهه ۱۳۲۰ و اوایل دهه ۱۳۳۰ به یکی از جریان‌های مسلط فکری و سیاسی ایران تبدیل شود؛ هرچند وابستگی به شوروی و ناتوانی در انطباق کامل با زمینه‌های فرهنگی و مذهبی جامعه، نفوذ بلندمدت آن را محدود ساخت.

عوامل فرهنگی و اجتماعی

در دهه‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲، گفتمان چپ در ایران تحت تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی و به‌ویژه فضای نسبتاً آزاد سیاسی پس از سقوط رضاشاه گسترش یافت. این فضا امکان فعالیت گسترده‌ی احزاب و جریان‌های فکری را فراهم کرد و گفتمان چپ با استفاده از رسانه‌ها و مطبوعات توانست در میان روشنفکران، دانشجویان و کارگران پایگاه اجتماعی مهمی به دست آورد. متن بر نقش رسانه‌ها و آزادی‌های سیاسی دهه ۲۰ در رشد و تثبیت احزاب چپ‌گرا تأکید دارد.

تأثیر رسانه‌ها و مطبوعات در ترویج گفتمان چپ

پس از شهریور ۱۳۲۰ و پایان سانسور شدید عصر رضاشاه، مطبوعات به یکی از مهم‌ترین ابزارهای ترویج گفتمان چپ در ایران تبدیل شدند. در دوره رضاشاه، مطبوعات صرفاً کارکرد تبلیغی و تمجیدی داشتند و فعالیت سیاسی مستقل در آن‌ها مجاز نبود (طیرانی، ۱۳۷۶: ۲۱)، اما با سقوط وی، فضای نسبتاً آزادی برای انتشار نشریات سیاسی پدید آمد. در این میان، مطبوعات چپ با اتکا به تجربه‌های پیشین، پشتیبانی تشکیلاتی احزاب و برنامه‌ریزی منسجم، نقش پیش‌تاز در جریان‌سازی فکری ایفا کردند. مهم‌ترین کارکرد آن‌ها، عمومی‌سازی مفاهیم مارکسیستی - لنینیستی مانند عدالت اجتماعی، مبارزه ضدامپریالیستی، طبقه کارگر و استثمار بود که از طریق مقالات، ترجمه‌ها و آثار ادبی، به بخشی از گفتمان رایج سیاسی، به‌ویژه در میان اقشار شهری و تحصیل‌کرده، تبدیل شد. روزنامه «مردم» به‌عنوان ارگان حزب توده، با انتشار تحلیل‌ها و متون نظری، نقشی آموزشی و آگاهی‌بخش ایفا کرد و در شرایط کمبود منابع دانشگاهی و کتاب‌های نظری، اهمیت ویژه‌ای یافت (ذبیح، ۱۳۷۸: ۴۵). افزون بر این، مطبوعات چپ در شکل‌دهی هویت جمعی و احساس تعلق سیاسی میان هواداران نقش مؤثری داشتند. بازتاب فعالیت‌های حزبی، اعتصابات کارگری و معرفی چهره‌های نمادین جنبش، تصویری پویا از جریان چپ ارائه می‌داد و به جذب جوانان و روشنفکران کمک می‌کرد. این نشریات همچنین ابزار اصلی بسیج سیاسی و سازمان‌دهی کنش جمعی بودند و با انتقاد مستمر از دولت، دربار، مالکان بزرگ و شرکت نفت انگلیس، زمینه پذیرش گفتمان رادیکال را فراهم می‌ساختند (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۲۹۲). شبکه گسترده‌ای از نشریات فرهنگی و سازمان‌های اقماری حزب توده نیز امکان نفوذ این گفتمان را در سطوح مختلف جامعه افزایش می‌داد (دهباشی، ۱۳۶۸: ۱۴). با وجود فشارها، توقیف‌ها و رقابت شدید با مطبوعات راست‌گرا و ملی‌گرا، مطبوعات چپ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ یکی از ارکان اصلی تثبیت و بازتولید گفتمان چپ در ایران باقی ماندند.

تأثیر آزادی‌های نسبی دهه ۲۰ بر رشد احزاب چپ‌گرا

سقوط رضاشاه و اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰ موجب گذار ناگهانی از دوره‌ای مبتنی بر استبداد خشن و انسداد کامل فعالیت سیاسی به فضایی نسبتاً باز شد که به دلیل ضعف اقتدار شاه جوان، امکان کنش احزاب و جریان‌های سیاسی را فراهم ساخت (طیرانی، ۱۳۷۶: ۲۱-۲۲). این آزادی‌های نسبی، که تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تداوم یافت، بستر نهادی لازم برای

شکل گیری و گسترش احزاب چپ‌گرا، به‌ویژه حزب توده ایران، را فراهم آورد. نخستین پیامد این فضا، امکان تأسیس و فعالیت علنی احزاب پس از دو دهه سرکوب بود. حزب توده ایران که در مهر ۱۳۲۰ توسط اعضای آزادشده گروه ۵۳ نفر و دیگر فعالان چپ تأسیس شد، توانست به‌صورت قانونی دفتر، شعب استانی، مطبوعات و سازمان‌های وابسته خود را ایجاد کند؛ امری که در دوره رضاشاه ناممکن بود (همان: ۲۱). این فعالیت علنی، علاوه بر تسهیل جذب نیرو، به حزب امکان داد از طریق تجمعات و میتینگ‌ها، مشروعیت و حضور اجتماعی خود را تثبیت کند.

دوم، آزادی نسبی مطبوعات و بیان، مکمل فعالیت حزبی شد و امکان تبلیغ، نقد دولت و رقابت گفتمانی میان جریان‌های مختلف را فراهم آورد. در این فضا، گفتمان چپ با ادعای تحلیل علمی جامعه و ارائه راه‌حل‌های رادیکال، توانست بخش مهمی از روشنفکران و دانشگاهیان را جذب کرده و کادر فکری و تبلیغاتی خود را تقویت کند. سوم، امکان مشارکت قانونی در ساختار پارلمانی، حزب توده را از یک نیروی صرفاً زیرزمینی به بازیگری رسمی بدل ساخت. حضور این حزب در مجالس چهاردهم و پانزدهم و نیز فعالیت نمایندگان آن در دفاع از مطالبات کارگران و دهقانان، به حزب مشروعیت سیاسی بخشید (کیانوری، ۱۳۷۲: ۱۴۵). حتی مشارکت کوتاه‌مدت سه وزیر توده‌ای در کابینه قوام در سال ۱۳۲۵، نشانه‌ای از نفوذ این حزب در سطوح عالی قدرت بود.

چهارم، آزادی نسبی تشکل‌های کارگری و صنفی، امکان سازمان‌دهی پایگاه اجتماعی چپ را فراهم کرد. «شورای متحده مرکزی کارگران و زحمتکشان ایران» که از سال ۱۳۲۳ تحت نفوذ حزب توده شکل گرفت، به بزرگ‌ترین تشکل کارگری کشور تبدیل شد و اعتصابات گسترده کارگری را هدایت کرد (آبراهامیان، ۱۳۸۳: ۲۹۲). پنجم، فضای باز دهه ۲۰ به شکوفایی فعالیت‌های دانشجویی و روشنفکری انجامید و دانشگاه‌ها و محافل فرهنگی به کانون‌های اصلی گسترش اندیشه‌های سوسیالیستی بدل شدند. با وجود این، آزادی‌های یادشده شکننده و محدود بود و دولت‌ها، به‌ویژه تحت تأثیر تحولات بین‌المللی و آغاز جنگ سرد، گاه با فشار و محدودیت فعالیت احزاب چپ را مهار می‌کردند. با این حال، تا پیش از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، این فضای نسبی نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد سازمانی، گسترش پایگاه اجتماعی و تثبیت گفتمان چپ به‌عنوان یکی از جریان‌های اصلی سیاست ایران ایفا کرد.

ظهور روشنفکران چپ‌گرا و نقش آن‌ها در ترویج گفتمان چپ

ظهور روشنفکران چپ‌گرا در ایران طی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ در بستر گشایش نسبی فضای سیاسی پس از سقوط رضاشاه قابل تحلیل است. این روشنفکران با الهام از اندیشه‌های مارکسیستی و سوسیالیستی، نقش مهمی در ترویج و تثبیت گفتمان چپ ایفا کردند. آشنایی آنان با اندیشه‌های چپ عمدتاً از دو مسیر صورت گرفت: تحصیل و ارتباط با جریان‌های فکری اروپا، و فعالیت‌های حزبی و مطالعات نظری در داخل کشور. تقی ارانی به‌عنوان چهره‌ای محوری، با انتشار مجله «دنیا» و شکل‌دهی به گروه «۵۳ نفر»، کوشید مارکسیسم را به زبانی علمی و قابل فهم برای قشر تحصیل‌کرده ارائه کند و زمینه فکری گسترش احزاب چپ، به‌ویژه حزب توده، را فراهم آورد (بهرروز، ۱۳۸۴: ۱۲۹). روشنفکران چپ‌گرا صرفاً ناقل اندیشه‌های مارکسیستی نبودند، بلکه با تطبیق این مفاهیم با شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران، به بومی‌سازی گفتمان چپ پرداختند. در این چارچوب، جلال آل احمد در دوره گرایش‌های چپ خود، با آثاری چون «غرب‌زدگی» به نقد استعمار و سرمایه‌داری پرداخت و در اشاعه ادبیات عدالت‌خواهانه نقش داشت. همچنین روشنفکرانی مانند خلیل ملکی و انور خامه‌ای با انشعاب از حزب توده و تأسیس جریان‌هایی نظیر «نیروی سوم»، کوشیدند قرائتی مستقل و متناسب با شرایط ایران از مارکسیسم ارائه دهند (خامه‌ای، ۱۳۶۲: ۳۳۷-۳۳۹). نقش این روشنفکران به عرصه نظری محدود نماند و آنان از طریق فعالیت‌های مطبوعاتی، آموزشی و تشکیلاتی به جذب نیروهای جوان و تحصیل‌کرده پرداختند. نشریات وابسته به جریان چپ، از جمله «مردم» و «علم و زندگی»، به ترویج آرای مارکسیستی و نقد نظام سلطنتی و استعمار می‌پرداختند (ذبیح، ۱۳۷۸: ۱۰۱-۱۰۳). نفوذ در دانشگاه‌ها و سازمان‌دهی فعالیت‌های دانشجویی، به‌ویژه از طریق سازمان جوانان حزب توده، موجب گسترش گفتمان چپ در میان دانشجویان شد (کیانوری، ۱۳۷۲: ۱۲۷). با این حال، روشنفکران چپ‌گرا با چالش‌هایی

چون اختلافات درونی، وابستگی بخشی از رهبری به شوروی و ضعف در ارائه برنامه‌ای متناسب با ساختار اجتماعی ایران روبه‌رو بودند. پس از شکست فرقهٔ دموکرات آذربایجان در ۱۳۲۵، این چالش‌ها به افزایش انتقادات و انشعاب‌ها انجامید (طبری، ۱۳۶۷: ۷۸-۸۲). با وجود این محدودیت‌ها، روشنفکران چپ‌گرا در دوره ۱۳۲۰-۱۳۳۲ تأثیری پایدار در طرح مفاهیمی چون عدالت اجتماعی، مبارزه با استعمار و نقد نظام سلطنتی بر جای گذاشتند و نقش مهمی در شکل‌دهی به فضای فکری ایران ایفا کردند.

رابطه دین و ایدئولوژی چپ در ایران

رابطهٔ دین و ایدئولوژی چپ در ایران دورهٔ ۱۳۲۰-۱۳۳۲ یکی از عوامل درونی مؤثر بر محدودیت‌ها و ناکامی‌های گفتمان چپ بود. مارکسیسم به عنوان بنیان نظری جریان چپ، با رویکردی ماتریالیستی و ضددینی، در تقابل بنیادین با جامعه‌ای قرار داشت که از پیشینهٔ عمیق مذهبی و اکثریت شیعی برخوردار بود. این ناسازگاری ساختاری، جذب توده‌های مذهبی را برای احزاب چپ، به‌ویژه حزب توده، با دشواری‌های جدی مواجه ساخت. حزب توده در قبال دین راهبردی دوگانه در پیش گرفت: از یک سو، برخی اعضا کوشیدند با استخراج مضامینی چون عدالت‌خواهی و مبارزه با ظلم از متون و نمادهای دینی، نوعی تلفیق میان دین و ایدئولوژی چپ ایجاد کنند؛ اما این تلاش‌ها عمدتاً در سطح روشنفکری باقی ماند و به دلیل تعارض با گفتمان مسلط روحانیت شیعه، در میان توده‌ها نفوذ نیافت (شاکری، ۱۳۸۴: ۱۱۴-۱۱۶). از سوی دیگر، بخش قابل توجهی از رهبری حزب توده رویکردی خصمانه به دین داشت و آن را مانعی در مسیر انقلاب سوسیالیستی تلقی می‌کرد؛ موضعی که به فاصله گرفتن ائتلاف مذهبی از جریان چپ انجامید. در مقابل، روشنفکران و نیروهای مذهبی این دوره عموماً نسبت به مارکسیسم بدگمان بودند و آن را ایدئولوژی‌ای الحادی و مغایر با اسلام می‌دانستند. روحانیونی مانند آیت‌الله سید ابوالقاسم کاشانی ضمن نقش‌آفرینی در نهضت ملی شدن نفت، نسبت به نفوذ کمونیسم هشدار داده و همکاری با حزب توده را مغایر با دین و منافع ملی قلمداد می‌کردند (نجاتی، ۱۳۷۱: ۹۵). این تقابل ایدئولوژیک در سطح اجتماعی نیز نمود یافت؛ چنان‌که در بحران آذربایجان و کردستان، بخش‌هایی از جامعه با انگیزه‌های مذهبی و ملی در برابر جریان‌های چپ وابسته به شوروی مقاومت کردند (رفیعی مهرآبادی، ۱۳۹۰: ۸۸). افزون بر اختلافات نظری، ساختار اجتماعی ایران به نفع نهادهای دینی سامان یافته بود. شبکه‌های گستردهٔ مساجد، حسینیه‌ها و مراجع تقلید، نفوذ عمیقی در میان توده‌ها داشتند، در حالی که احزاب چپ عمدتاً به شهرها و اقشار تحصیل کرده محدود بودند. این عدم توازن ساختاری سبب شد که در بزنگاه‌هایی چون کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، گفتمان چپ نتواند حمایت گستردهٔ مذهبی را جلب کند و در مقابل، گفتمان دینی به موقعیتی هژمونیک دست یابد (صادقی و محمدی، ۱۳۹۴: ۱۶۴-۱۶۵). در مجموع، رابطهٔ دین و ایدئولوژی چپ در ایران دورهٔ ۱۳۲۰-۱۳۳۲ را می‌توان تقابلی ذاتی و ساختاری دانست که از یک سو ریشه در ناسازگاری ماتریالیسم مارکسیستی با جهان‌بینی دینی داشت و از سوی دیگر، ناشی از اقتدار اجتماعی نهادهای مذهبی بود. این تقابل نقش مهمی در محدود ماندن نفوذ اجتماعی گفتمان چپ و حاشیه‌راندن شدن آن در برابر گفتمان اسلامی در تحولات سیاسی ایران ایفا کرد.

نتیجه‌گیری

تحلیل گفتمان چپ در ایران طی سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ نشان می‌دهد که عوامل داخلی نقش تعیین‌کننده‌ای در فراز و فرود این جریان ایفا کردند. ساختار اجتماعی چندقومیتی و حضور طبقات محروم کارگر و دهقان، زمینه پذیرش شعارهای عدالت‌خواهانه و ضد استعماری حزب توده را فراهم آورد. خلأ قدرت پس از سقوط رضاشاه و اشغال ایران توسط نیروهای متفقین، امکان فعالیت سیاسی و سازماندهی اعتصابات کارگری، به‌ویژه در صنعت نفت، را ایجاد کرد و حزب توده را به یکی از نیروهای مؤثر سیاسی تبدیل نمود. روشنفکران چپ با فعالیت مطبوعاتی و نظری، مبانی مارکسیستی را بومی‌سازی کرده و اتحادیه‌های کارگری و سازمان‌های اجتماعی وابسته، پایگاه اجتماعی حزب را گسترش دادند. با این حال، ضعف‌های درونی حزب شامل وابستگی ایدئولوژیک و راهبردی به شوروی، اختلافات تشکیلاتی و ایدئولوژیک، ناتوانی در جذب نیروهای مذهبی و سنتی و عدم انطباق کامل مارکسیسم با بافت فرهنگی ایران،

مشروعیت و نفوذ آن را کاهش داد. انشعاب‌های داخلی، مانند جدایی خلیل ملکی و تشکیل حزب زحمتکشان، نشانه ناپایداری تشکیلاتی بود. شکاف میان روشنفکری شهری و طبقات سنتی، محدودیت در بسیج سراسری و ضعف در ارائه راه‌حل‌های اقتصادی عملی، باعث شد حزب نتواند حمایت پایدار توده‌ها را جلب کند. بحران آذربایجان و اختلاف با نهضت ملی شدن نفت نمونه‌هایی از محدودیت‌های راهبردی و تأثیر وابستگی خارجی حزب بود که در نهایت به انزوای آن انجامیده. در واقع تحول گفتمان از رادیکالیسم انقلابی به اصلاح‌طلبی میانه‌رو نیز بازتاب فشارهای واقعیت‌های داخلی بود. حزب تلاش کرد با مشارکت پارلمانی و اصلاحات تدریجی، حمایت اجتماعی گسترده‌ای کسب کند، اما نه انقلابیون و نه نیروهای مذهبی و ملی‌گرا آن را به طور کامل پذیرفتند. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نقطه پایانی بر فعالیت آشکار گفتمان چپ بود و نشان داد که حتی با پایگاه اجتماعی اولیه، بدون انسجام سازمانی و استقلال راهبردی، گفتمان چپ در برابر بحران‌های سیاسی و فشارهای خارجی آسیب‌پذیر است. مطالعه عوامل داخلی نشان می‌دهد که رشد و افول گفتمان چپ نتیجه تعامل پیچیده میان ساختار اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با محدودیت‌های سازمانی و راهبردی حزب بود. پیشنهادها و پژوهش‌های شامل مطالعات تطبیقی با تجربه احزاب چپ در کشورهای خاورمیانه، پژوهش‌های آرشیوی و اسنادمحور برای تحلیل دقیق‌تر تحولات داخلی و کشف زوایای نادیده تاریخ این دوره است. چنین بررسی‌هایی می‌تواند الگوی تعامل ایدئولوژی و واقعیت‌های اجتماعی در جوامع در حال گذار را روشن سازد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسندگان در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده اول: تهیه و آماده سازی نمونه ها، انجام آزمایش و گردآوری داده ها، انجام محاسبات، تجزیه و تحلیل آماری داده ها، تحلیل و تفسیر اطلاعات و نتایج، تهیه پیش نویس مقاله.
 نویسنده دوم: استاد راهنمای پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.
 نویسنده سوم: مشاوره پایان نامه، طراحی پژوهش، نظارت بر مراحل انجام پژوهش، بررسی و کنترل نتایج، اصلاح، بازبینی.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۸۳). ایران بین دو انقلاب. نشر نی.
- احمدی حاجیکلاهی، ح. (۱۳۸۷). جریان‌شناسی چپ در ایران. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- برنابی بجد، ح.، امینی، ع. ا. و حسینی فر، ع. (۱۴۰۰). بررسی جایگاه گفتمان چپ بر راهبرد سنتی در حوزه‌های هنری. هنر/اسلامی، ۱۸(۴۱)، ۹۲-۱۰۲.
- بهار، محمدتقی. (۱۳۵۷). تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران. انتشارات امیرکبیر.
- بهروز، مازیار. (۱۳۸۴). شورشیان آرمانخواه. نشر ققنوس.
- تاجداری، ع. ر. و سرایی، ح. (۱۳۸۹). گفتمان چپ اولیه در ایران: اندیشه‌های جهانی در بستر ایرانی. جامعه‌پژوهی فرهنگی، ۱(۲)، ۷-۲۳.
- خامه‌ای، انور. (۱۳۶۲). پنجاه و سه نفر. سازمان انتشارات هفته.
- دهباشی، علی. (۱۳۶۸). جنبش‌های کارگری سوسیال دموکراسی و کمونیستی ایران. نشر نی.
- ذبیح، سپهر. (۱۳۷۸). تاریخ جنبش کمونیستی در ایران (محمد رفیعی مهرآبادی، مترجم). عطایی.
- رفیعی مهرآبادی، محمد. (۱۳۹۰). تاریخ جنبش کمونیستی در ایران. بوستان کتاب.
- شاکری، خ. (۱۳۸۴). پیشینه چپ در ایران. نشر چشمه.
- شاکری، خ. (۱۳۹۰). مارکسیسم در ایران. نشر نگاره.
- صادقیان، ح. و همکاران. (۱۳۹۹). تحول مفهوم انقلاب در گفتمان چپ. تهران: نشر پژوهش‌های اجتماعی.
- صادقیان، ر.، علی‌حسینی، ع. و گلشنی، ا. (۱۴۰۰). تجزیه و تحلیل مفهوم انقلاب در گفتمان مارکسیستی ایران معاصر. سپهر سیاست، ۷(۲۶)، ۳۳-۷۰.
- طبری، احسان. (۱۳۵۶). جامعه ایران در دوران رضاشاه. انتشارات حزب توده ایران.
- طبری، احسان. (۱۳۶۷). کژراهه: خاطراتی از تاریخ حزب توده (حسین محمدی، مترجم). امیرکبیر.
- طیرانی، ب. (۱۳۷۶). تاریخ احزاب سیاسی در ایران. انتشارات کیان.
- فوران، جان. (۱۳۷۷). مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران (از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب اسلامی). خدمات فرهنگی.
- کرم‌اللهی، ن. و دهقانی، ر. (۱۳۹۳). روش‌شناسی بنیادین نظریه فرهنگی استوارت هال با رویکرد انتقادی. نامه دین و سیاست فرهنگی، ۳، ۱۲۹-۱۵۶.
- کریمی، م. ر.، دشتستانی، ز. و گزیری، م. (۱۳۹۷). نگاهی اجمالی به روش تحلیل گفتمان. در مجموعه مقالات کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی. پایگاه اطلاعات علمی SID.
- کشکولی، ایرج. (۱۳۸۰). جنبش چپ در ایران. شوکت.
- کیانوری، ن. (۱۳۷۲). خاطرات نورالدین کیانوری. نشر فرهنگ.
- لاشائی، ک. (۱۳۸۱). جنبش چپ در ایران. نشر نیستان.
- ماسالی، ح. (۱۳۸۱). عوامل درونی و بیرونی تحول گفتمان چپ. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- محمودی، ج. (۱۳۸۹). شوق یک خیز بلند: نخستین اتحادیه‌های کارگری در ایران. نشر قطره.
- مدنی، ع. (۱۳۸۶). بررسی عوامل داخلی و خارجی گفتمان چپ. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- مدیر شانه‌چی، م. (۱۳۸۹). تاریخ تحلیلی نیروی سوم. انتشارات راه اول.
- مردادحاصلی، ج. (۱۳۹۸). ماهیت گفتمان انقلابی چپ در ایران عصر مشروطه (پس از استقرار مجلس دوم). تاریخ/ایران، ۱۱۲(۱)، ۱۱۳-۱۳۷.

موسوی بهبید، س. ب، حسابی، ا. ع. و ایدر، ن. ا. (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی گفتمان چپ سنتی و مدرن در سیستم آموزشی ایران پس از انقلاب اسلامی. *مجله ایرانی آموزش تطبیقی*، ۴(۳)، ۱۲۶۲-۱۲۸۱.

نجاتی، غ. (۱۳۷۱). تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران: از کودتا تا انقلاب. نشر نی.

References

- Abrahamian, Y. (2004). *Iran between two revolutions*. Ney Publishing.
- Ahmadi Hajikelayi, H. (2008). *A genealogy of the left in Iran*. Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Bahar, M. T. (1978). *A concise history of political parties in Iran*. Amir Kabir Publications.
- Behrouz, M. (2005). *Visionary rebels*. Qoqnoos Publishing.
- Bernayi Bejad, H., Amini, A. A., & Hasanifar, A. (2021). The position of leftist discourse in traditional strategies within artistic domains. *Islamic Art*, 18(41), 92–102.
- Dabashi, A. (1989). *Labor, social democratic, and communist movements in Iran*. Ney Publishing.
- Dehghani, R., & Karamollahi, N. (2014). The foundational methodology of Stuart Hall's cultural theory: A critical approach. *Nameh-ye Din va Siasat-e Farhangi*, 3, 129–156.
- Eidar, N. A., Hesabi, A. A., & Mousavi Behbid, S. B. (2021). A comparative study of traditional and modern leftist discourse in post-revolution Iran's educational system. *Iranian Journal of Comparative Education*, 4(3), 1262–1281.
- Foran, J. (1998). *Fragile resistance: A history of social transformations in Iran (from the Safavids to the post-revolutionary era)*. Farhangi Services.
- Foucault, M. (1969). *The archaeology of knowledge*. Pantheon Books.
- Ghavami, H. (2014). Organizational dynamics of political parties: Case of the Tudeh Party. *Journal of Iranian Political Studies*, 8(1), 55–78.
- Glynos, J., Howarth, D., & Norval, A. J. (2009). *Discourse analysis: Types and methods*. Palgrave Macmillan.
- Gokgul, A. N. (2022). Stuart Hall's contributions to cultural theory. 4. *Boyut Journal of Media and Cultural Studies*, 21, 55–70. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2022.1224733>
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. Sage.
- Keshkuli, I. (2001). *The leftist movement in Iran*. Shokat Publishing.
- Kianouri, N. (1993). *Memoirs of Nouredin Kianouri*. Farhang Publishing.
- Kiani, M. R., Dashtestani, Z., & Geziry, M. (2018). An overview of discourse analysis methodology. In *Proceedings of the National Conference on Modern Achievements in Education, Psychology, Law, and Socio Cultural Studies*. SID Scientific Information Database.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso.
- Lashaei, K. (2002). *The leftist movement in Iran*. Neyestan Publishing.
- Mao, T. (1961). *Selected works of Mao Tse-tung (Vol. 4)*. Foreign Languages Press.
- Masali, H. (2002). *Internal and external factors in the transformation of leftist discourse*. University of Tehran Press.
- Madani, A. (2007). *An examination of internal and external factors affecting leftist discourse*. Allameh Tabataba'i University Press.
- Mahmudi, J. (2010). *The desire for a great leap: The first labor unions in Iran*. Ghatreh Publishing.
- Meraad-Haseli, J. (2019). The nature of revolutionary leftist discourse in Iran during the Constitutional Era (after the Second Majlis). *Iranian History*, 12(1), 113–137.
- Modir Shanechi, M. (2009). *Analytical history of the Third Force*. Rah-e Avval Publishing.
- Moghadam, V. (2002). Political discourse in Iran: An analysis. *Iranian Studies*, 35(2), 123–145.

- Mousavi Behbid, S. B., Hesabi, A. A., & Eidar, N. A. (2021). A comparative study of traditional and modern leftist discourse in Iran's post-revolution educational system. *Iranian Journal of Comparative Education*, 4(3), 1262–1281.
- Nejati, G. (1992). Twenty-five years of political history in Iran: From the coup to the revolution. Ney Publishing.
- Randjbar Daemi, F. (2020). Marxist historical analysis of Iranian leftist movements. *Middle Eastern Studies*, 56(4), 421–440.
- Rafi'i Mehrabadi, M. (2011). History of the communist movement in Iran. Bustan-e Ketab.
- Sadeghian, H., et al. (2020). The transformation of the concept of revolution in leftist discourse. Social Research Publications.
- Sadeghian, R., Ali-Hosseini, A., & Golshani, A. (2021). An analysis of the concept of revolution in contemporary Iranian Marxist discourse. *Sepehr-e Siasat*, 7(26), 33–70.
- Sender, K., & Decherney, P. (2016). Stuart Hall lives: Cultural studies in an age of digital media. *Critical Studies in Media Communication*, 33(5), 381–384. <https://doi.org/10.1080/15295036.2016.1244725>
- Shakery, K. (2005). The origins of the left in Iran. Cheshmeh Publishing.
- Shakery, K. (2011). Marxism in Iran. Negareh Publishing.
- Shchipkov, N. A. (2022). Cultural studies as political practice. *Kontsept: Filosofiya, Religiya, Kultura*, 6(1), 20–29. <https://doi.org/10.24833/2541-8831-2022-1-21-20-29>
- Tabari, E. (1977). Iranian society during the Reza Shah era. Tudeh Party Publishing.
- Tabari, E. (1988). The wrong path: Memoirs from the history of the Tudeh Party (H. Mohammadi, Trans.). Amir Kabir Publishing.
- Tajdari, A. R., & Saraei, H. (2010). Early leftist discourse in Iran: Global ideas in an Iranian context. *Cultural Sociology Research*, 1(2), 7–23.
- Tirani, B. (1997). The history of political parties in Iran. Kian Publishing.
- Zabih, S. (1999). History of the communist movement in Iran (M. Rafii Mehrabadi, Trans.). Atayi Publishing.